

Lucyna Wszyńska

Problematyka konserwatorska fortyfikacji nowożytnych - ogólnopolska sesja naukowa w Zamościu

---

Ochrona Zabytków 39/4 (155), 309-310

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kuby, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej. Obserwatora przysłała Mongolska Republika Ludowa. Obradom przewodniczył I. P. Gorin, dyrektor Wszechzwiązkowego Naukowo-Badawczego Instytutu Konserwacji w Moskwie.

Po sprawozdaniu za rok 1985 dra Tadeusza Polaka, generalnego sekretarza Grupy Roboczej, relacje ze swoich dokonań przedstawili koordynatorzy krajowi Grupy Roboczej składając szczegółowe sprawozdania z prac komisji problemowych koordynowanych przez ich kraje. Następnie przedyskutowano sprawy związane z koordynowaniem produkcji, wymiany technologii, środków, materiałów i urządzeń stosowanych w ochronie i konserwacji zabytków. Zainteresowanie wzbudziły wydawnictwa przygotowane przez stronę niemiecką. Wysłuchano także wystąpienia przedstawicieli gospodarzy. Głos zabrali F. M. Aszrafi z Zarządu Naukowo-Produkcyjnego Zabytków Kultury i P.Sz. Zachidow z Instytutu Naukowo-Badawczego i Projektowego Uzbekkiej SRR. Zaprezentowali oni generalną problematykę badań i praktyki konserwatorskiej w republice, perspektywy rozwoju tych działań. Godny podkreślenia jest fakt, że działania konserwatorskie zostały tu zainicjowane bezpośrednio po obaleniu caratu.

Dyskusja nad sprawozdaniami i programami działania poszczególnych komisji na lata 1986–1990 była nader ożywiona – zgłoszono wiele nowych propozycji, poddano ocenie większość zrealizowanych już zadań. W trakcie obrad przyjęto protokół obejmujący 22 punkty. Część z nich przedstawiamy poniżej.

Zaakceptowane zostały plany wszystkich komisji przy założeniu, że Sekretariat Generalny w Warszawie przyjmuje je do druku i opublikuje w 1986 roku. Zwrócono uwagę na konieczność przyspieszenia prac nauko-

wo-badawczych zainicjowanych przez komisje. Jednocześnie zalecono, aby wszystkie komisje w większym niż dotąd stopniu podejmowały działania na rzecz praktycznych rozwiązań, takich jak np. sprawy materiałów i urządzeń stosowanych w konserwacji i współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie. Powołano międzynarodowy komitet w celu przedyskutowania i opracowania wspólnego poglądu na temat możliwości powołania wspólnej jednostki do prowadzenia prac praktycznych przy konserwacji zabytków tak w krajach RWPG, jak i poza nimi. W dziedzinie wspólnych działań konserwatorskich z dużym zainteresowaniem spotkała się polska propozycja, aby kraje członkowskie delegowały swoich specjalistów do Uzbekistanu w celu realizowania wspólnych prac w wyznaczonych przez gospodarzy miejscach (w ramach wymiany bezdebowej). Jednocześnie zdecydowano powołać nową komisję tematyczną „Ochrona i restauracja zabytków historii i kultury Azji Centralnej”, a jej koordynowanie powierzono stronie uzbeckiej. Rozszerzono również zakres działania Komisji VI o problematykę fotogrametrii. Oceniając pozytywnie pierwszy międzynarodowy festiwal filmów o konserwacji zabytków, który odbył się w Bałcziku (Bułgaria 1985), ustalono, że festiwal w 1986 roku odbędzie się w NRD w ramach działalności Komisji VIII. Postanowiono, że spotkanie Grupy w roku 1987 odbędzie się w Czechosłowacji. Strona radziecka zgłosiła przyjęty przez Grupę Roboczą projekt, aby podjąć wspólne prace konserwatorskie w jednym z zabytkowych budynków drewnianych w ZSRR. Zaakceptowano także inicjatywę, aby lokalne prace realizowane przez stronę uzbecką w Samarkandzie uzupełnić periodycznie organizowanym seminarium konserwatorskim członków Grupy. Przyjęcie propozycji strony polskiej organizowania w Polsce dorocznych warsztatów konserwatorskich związanych z dziełami sztuk

plastycznych znacznie rozszerzyło i tak już bogate formy współpracy międzynarodowej. Należy także zauważyć, że dotychczasowe formy pracy – seminaRIA i konferencje związane z prezentowaniem wyników badań teoretycznych czy dyskusje nad problemami ewidencji, zasad programowania przestrzennego itp. – zdecydowanie rozszerzają się ku wspólnym, instytucjonalnie podbudowanym, stałym przedsięwzięciom praktycznym. Niewątpliwie przyczyni się to do dalszej integracji wspólnoty konserwatorów zabytków naszych krajów.

Bardzo istotnym elementem spotkania był objazd głównych ośrodków historycznych Uzbekistanu. Uczestnicy uzyskali pogłębioną i obszerną informację zarówno na temat rozwiązań szczegółowych, jak i generalnych założeń, metod badawczych, weryfikacji programów konserwatorskich itp. Skala programów i działań konserwatorskich w Samarkandzie, Bucharze czy Chiwie nie ma analogii w historycznych miastach Islamu. Przy tym odwaga i dalekosiężność koncepcji wybiegających w wiek przyszły wzbudziły szacunek uczestników spotkania. Z uznaniem podkreślano umiejętne zastosowanie tradycyjnych elementów we współczesnej architekturze. Nie trzeba dodawać, że tradycyjna uzbecka gościnność i serdeczność także utkwiły głęboko w pamięci.

Organizowanie dorocznych spotkań w każdym z krajów członkowskich Grupy pozwala podstawowej kadrze najbardziej zaangażowanych konserwatorów zdobywać wiele cennych informacji teoretycznych i praktycznych przydatnych w rozwiązywaniu problemów we własnych krajach. Pozwala dostrzec odrębności, inne rozwiązania czy potwierdzić własne idee. I to jest niewymierny dorobek tych kilku roboczych dni spędzonych w Uzbekistanie.

dr Lech Krzyżanowski

PROBLEMATYKA KONSERWATORSKA FORTYFIKACJI NOWOŻYTNYCH – OGÓLNOPOLSKA SESJA NAUKOWA W ZAMOŚCIU

W dniach 27–28 listopada 1985 r. odbyła się w Zamościu III Ogólnopolska Sesja Naukowa poświęcona problematyce konserwatorskiej fortyfikacji nowożytnych, zorganizowana przez zamojski oddział PP Pracownie Konserwacji Zabytków.

Potrzeba organizowania cyklicznych spotkań naukowych poświęconych zagadnieniom badawczym architektury militarnej, zgłoszona podczas sesji tematycznej zorganizowanej w listopadzie 1981 r., znalazła w Zamościu podatny grunt. W maju 1983 r. odbyło się następne spotkanie naukowe grona specjalistów w zakresie badań architektury militarnej. Dorobek naukowy obu sesji został opublikowany w

monograficznych zeszytach Konserwatorskiej Teki Zamojskiej, wydawnictwie Oddziału PKZ w Zamościu.

III Sesja, kontynuująca prace poprzednich spotkań, ponownie zgromadziła liczne grono specjalistów zainteresowanych tematyką fortyfikacyjną, reprezentujących kilka ośrodków naukowych. Obradom przewodniczyli kolejno prof. prof. Janusz Bogdanowski, Jerzy Stankiewicz, Jerzy Kowalczyk. W czasie obrad uczczono pamięć doc. dr Jerzego Frycza z toruńskiego środowiska konserwatorskiego, zmarłego 18 listopada 1985 r.

Tematyka prezentowanych referatów dotyczyła historii i badań architektury militarnej oraz zagadnień konserwator-

skich. Referaty badawcze koncentrowały się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z teoretyczną i praktyczną realizacją budowy twierdz nowożytnych i uwarunkowaniami wpływającymi na przebieg prac.

Europejski dorobek w zakresie budowy fortec wraz z określeniem zasad decydujących o prawidłowej organizacji i przebiegu prac budowlanych przedstawiła doc. dr hab. Teresa Zarębska w referacie pt. *Problemy ekonomiczne i organizacyjne miasta twierdzy w XVI/XVII w.* Autorka zaprezentowała także twierdzę w Zamościu – fundację magnacką, przy której budowie wykorzystano najlepsze europejskie rozwiązania.

Dwa referaty omawiały zagadnienia budowy fortyfikacji, związane z inicjatywą środowisk gdańskiego i toruńskiego patrycjatu miejskiego, któremu nieobca była znajomość traktatów teoretycznych. Prof. dr Jerzy Stankiewicz w referacie *Z problematyki warsztatu projektowego rozbudowy fortyfikacji rejonu Gdańska w XVII w.* omówił system uwarunkowań ekonomicznych i militarnych wpływających na rozbudowę jednej z największych twierdz na terenie Polski. Mgr Bogusław Dyaś w referacie pt. *Henryka Strobanda projekt organizacji fabryki wałów (walgebewde) w Toruniu w końcu XVI w.* przedstawił nie zrealizowaną koncepcję budowy fortyfikacji Torunia. Projekt ten jest ważnym źródłem do dziejów fortyfikacji w Polsce.

Dr Bogumiła Sroczyńska przedstawiła komunikat pt. *Proces inwestycyjny w Zamościu na początku XVII w.* omawiający regulamin i kosztorys robót wykonanych przy fortyfikacjach miejskich w latach 1606–1607. Rozważania na temat projektowania nowożytnej twierdzy i wpływu sytuacji militarnej na tok robót przedstawił mgr inż. arch. Grzegorz Bukal w referacie *Spostrzeżenia nad warsztatem projektowym twierdzy nowożytnej na przykładzie Kłodzka.*

Z omawianym okresem wiąże się również temat referatu prof. dr Janusza Bogdanowskiego pt. *Szkoła staropolska w naszej fortyfikacji XVII/XVIII w.*, prezentujący wpływ położenia strategicznego Polski i związanych z tym specyficznych warunków prowadzenia wojny na rozwój ówczesnego systemu obronnego kraju.

Fortyfikacje XIX-wieczne omówił mgr inż. Cezary Głuszek w komunikacie nt. restauracji i adaptacji działobitni w twierdzy Modlin. Dwa referaty dotyczyły umocnień z okresu ostatniej wojny. Dr Janusz Miniewicz w referacie pt. *Urządzenia i rozplanowanie*

polskich schronów bojowych w 1939 r. Próba odtworzenia na przykładzie ośrodka Węgierska Górka zaprezentował osiągnięcia polskiej szkoły fortyfikacyjnej. Natomiast Bogusław Parzyk omówił *Genezę, strukturę i stan obecny umocnień Wału Pomorskiego na odcinku Biały Bór-Tuczno ze szczególną charakterystyką odcinka jezioro Smolno-Nadarzyce.* W referatach poświęconych tematyce konserwatorskiej omówiono obiekty fortyfikacyjne od średniowiecza do czasów współczesnych. Praktykę badawczo-konserwatorską, w tym badania stratygraficzne jako jedną z metod badawczych, przedstawił mgr Zbigniew Nawrocki w referacie pt. *Nowożytnie przekształcone średniowieczne fortyfikacje Torunia.*

Skutki, jakie może wywołać rozdziewię między metodyką a praktyką konserwatorską, przedstawił na przykładzie prac przy konserwacji murów miasta Kazimierza mgr inż. Władysław Niessner w referacie *Konserwacja murów obronnych miasta Kazimierza.*

Zagadnienia konserwatorskie związane z obiektami zabytkowymi administrowanymi przez MON były tematem referatu mgr inż. Cezarego Głuszka pt. *Rozwiązywanie problemów architektury zabytkowej w wojsku w ujęciu systemowym.*

Dyskusja, którą prowadzono w obu dniach sesji, dotyczyła kilku zagadnień. W nawiązaniu do badań T. Zarębskiej dyskutowano m. in. nad zagadnieniem lokacji Zamościa, zmianami w rozplanowaniu zabudowy widocznymi na planach miasta, a głównie nad sprawą usytuowania arsenału, a także nad kwestią wiarygodności najstarszego widoku Zamościa, planu Brauna.

Sporo miejsca poświęcono terminologii, zarówno poszczególnym pojęciom z zakresu teorii architektury militarnej, jak też działaniom przy bu-

downie fortyfikacji. Zaproponowano, by system organizacyjny budowy fortyfikacji nowożytnych określić pojęciem „fabryka wałów” ze względu na analogię do działań objętych pojęciem „fabrica ecclesiae”.

Zagadnienia ochrony zabytków fortyfikacji XX-wiecznych były tematem kilku wypowiedzi. Przede wszystkim mówiono o konieczności zachowania ich zarówno jako pomników najnowszej historii Polski, jak i osiągnięć inżynierskich.

Podkreślono również potrzebę kontynuowania zamojskich spotkań konserwatorskich poświęconych badaniom architektury militarnej. Znaczenie tych spotkań podnosi publikowanie materiałów w specjalistycznym, wydawanym na wysokim poziomie edytorskim wydawnictwie. Podczas trwania sesji zgłoszono także wnioski dotyczące rozszerzenia tematyki sesji, m.in. o zagadnienia wiarygodności przekazów ikonograficznych i plastycznych dawnych fortyfikacji, sprawę znajomości traktatów teoretycznych wśród patrycjatu miejskiego oraz postulowano kontynuowanie tematyki ekonomicznej i organizacyjnej związanej z budową fortyfikacji.

Zainteresowanie problematyką Sesji, poszerzenie jej tematyki w stosunku do założeń, a także nowe postulaty w tym zakresie, pozwalają oczekiwać dalszego rozwoju badań architektury militarnej, kierunku łączącego kilka dziedzin wiedzy.

Organizatorzy Sesji poinformowali, że zamierzają za dwa lata zorganizować w Zamościu kolejne, czwarte spotkanie osób zainteresowanych problematyką badawczą i konserwatorską architektury militarnej.

Materiały naukowe z III Sesji zostaną opublikowane w Konserwatorskiej Tece Zamojskiej.

Lucyna Wyszyńska

NARADA KOMISJI DS. KONSERWACJI ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH GRUPY ROBOCZEJ KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH DS. KONSERWACJI ZABYTKÓW HISTORII, KULTURY I MUZEALIÓW

W dniach od 8 do 15 czerwca 1986 r. w ramach prac Grupy Roboczej Krajów Socjalistycznych ds. Konserwacji Zabytków Historii, Kultury i Muzealiów odbyło się doroczne spotkanie członków Komisji Problemowej XIII ds. Konserwacji Zabytków Archeologicznych, której koordynatorem merytorycznym jest Bułgaria.

Polska po raz pierwszy miała możliwość zaprezentować członkom tej Komisji nasze prace i dokonania, albowiem dotychczasowe narady sekcji, a było ich 6, odbywały się kolejno w poszczególnych krajach członkowskich organizacji. Program narady był bogaty: uczestnicy z Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, ZSRR i Polski przygotowali wystąpienia dotyczące analizy prac prowadzonych przez Komisję, a ponadto przedstawili i przedyskutowa-

li plan działań na lata 1986–1990. A oto wykaz wygłoszonych referatów oraz informacji (zgodnie z porządkiem prezentacji na naradzie):

A. Kempisty (Polska), *Inwentaryzacja i ewidencja zabytków archeologicznych (Archeologiczne Zdjęcie Polski)*,

M. Konopka (Polska), *Doświadczenia 6 lat realizacji programu AZP*,

I. Górski (Polska), *Ewidencja stanowisk archeologicznych*,

D. Jaskanis (Polska), *Problemy oznakowania zabytków archeologicznych*,

K. Radwański (Polska), *Badania archeologiczne w Krakowie i ich związek z rewaloryzacją miasta*,

O. Postnikowa (ZSRR), *Przyczyny degradacji kamiennych zabytków archeologiczno-architektonicznych*,

S. Tothova (CSRS), *Metody awaryjnego zabezpieczania stanowisk konserwacji zabytków architektury w procesie badań archeologicznych*,

A. Paliczew (LRB), *Informacja o pracach fotogrametrycznych prowadzonych w średniowiecznej twierdzy Balczik*,

B. Woźniak (Polska), *Informacja o pracach w dziedzinie konserwacji prowadzonych w Kaliszu i województwie*,

T. Poklewski (Polska), *Konserwacja i ekspozycja relikwii architektury kamienniej odkrytej w czasie wykopalisk poza terenami zasiedlonymi*,

T. Poklewski, J. Nekanda-Trepka (Polska), *Badania architektoniczno-archeologiczne i praktyka konserwatorska – zamek w Koźminie*,